

Tóth Árpád

„Hatalom, tudás és társadalom a városban”

Beszámoló az Európai Várostörténészek Egyesületének edinburgh-i konferenciájáról

Edinburgh-ban tartotta hatodik konferenciáját a *European Association of Urban Historians* 2002. szeptember 4. és 7. között. Az 1989-ban alapított és az Európai Unió támogatását is élvező EAUH a várostörténészek legtekintélyesebb európai szakmai szervezetének számít, melynek vezető személyiségei közül többen egyúttal a szakdiszciplína fontos folyóiratainak és könyvsorozatainak szerkesztői és elismert kutatók. A társaság két évente rendezi nemzetközi konferenciáit, melynek legutóbb Berlin (2000), előzőleg Velence (1998), azelőtt pedig Budapest (1996) adott otthont.

Az idei rendezvényt az edinburgh-i egyetem festői környezetben (egy pazar vulkanikus sziklakúp lábánál) kialakított campusa látta vendégül. Az Edinburgh várostörténetét felvázoló nyitó- és a városi tér huszadik századi használati módjait tárgyaló záróelőadás között két napon át, párhuzamosan 6–7 teremben, összesen 35 szekcióban hangzott el összesen 210 előadás angol vagy francia nyelven. A konferencia nagyságrendjét a kvantitatív stílust folytatva azzal is érzékeltethetjük, hogy a 288 résztvevő 32 országból érkezett, ami egyben a várostörténet globális és komparatív természetét is jelzi. (A hazaiakon túl legnagyobb számban Német- és Franciaországból, valamint az Egyesült Államokból jöttek, de a Japántól Ausztrálián át Brazíliáig terjed a lista.) A szakmai programok nem merültek ki az előadásokkal – a szervezők a mindennapi élet bemutatásának szentelt helyi múzeumba és a városi levéltárba is elkalauzolták a résztvevőket.

A recenzens dolgát megnehezíti a párhuzamos szekciók nagy száma, feladatának súlyát viszont csökkenti, hogy az előadásszövegek mintegy kétharmada már a konferencia kezdete előtt felkerült az internetre és a http://www.esh.ed.ac.uk/urban_history weblapon azóta is olvasható. Így az alábbiakban részint az általam látogatott szekciók munkájáról, részint az interneten közzétett szövegek alapján fogok beszámolni, néhány szekciót, ill. előadást kiemelve.

A konferencia címe (*Power, Knowledge and Society in the City*) a helyszínt adó város múltja előtti tisztelgés, részint mivel Edinburgh az addigra Angliával unióra lépő Skócia fővárosaként a felvilágosodás eszméinek otthont adó értelmiségi várossá, egyetemi tanárok, lapszerkesztőségek és nyomdák központjává „szakosodott” a 18. században, részint mivel – friss fejleményként – itt ülésezik az újonnan megalakult skót parlament. Az előadáscímeken végigtekintve azonban azt tapasztalhatjuk, hogy azok távolról sem szorítkoztak „a tudás mint hatalom” városi környezetbe ültetett összefüggésének boncolgatására. A tematika a város-

dással összefüggő kérdések széles skáláját ölelte fel – implicite azt a felfogást igazolva, hogy a várostörténet nem koherens tudományág, hanem inkább sokféle szakterület és módszer találkozási pontja –, és a vizsgált korszakok szerint is a koraujkortól a posztindrusztriális városokig terjedt (bár talán a modern/ipari városok korára esett az előadások számszerű többsége). A „színhelyek” is roppant változatosak mind a város földrajzi elhelyezkedése (Dél-Afrikától Észak-Európaig, Távól-Kelettől Dél-Amerikáig, ám a legtöbb előadás esetében Nyugat-Európa), mind mérete és típusa/funkciója szerint.

A konferencia nyomán megállapítható, hogy a várostörténések körében is tért hódítanak a történetírásban az utóbbi években kurrenssé vált kutatási témák. Ilyennek tekinthetjük a városi nők helyzetét elemző előadásokat. Az egyik kisebb szekció azt vizsgálta, hogy a koraujkori városba vándorlásban milyen sajátos szerepet játszottak a nők, és milyen – a férfiakétól eltérő – motívumok vonzották őket. Az itteni előadások közül Erika Kuijpers amsterdami esettanulmánya emelkedett ki, mely bizonyította, hogy a kép sokkal árnyaltabb, mint hogy a cselédi szolgálatba lépés céljából vándoroltak a környező falvakból a városba, ahogyan azt korábban feltételezték. A főként prostituáltak ügyeit vizsgáló kihallgatási jegyzőkönyveken alapuló elemzéséből célok, munkalehetőségek és vándorlási irányok széles skálája derült ki, melyek közül kiemelkedik az, hogy az amszterdami szegényügyi intézmények és kórházak a kortársak ismerete szerint nyitottnak, fogadókésznek mutatkoztak az „idegenek” iránt is, és sokan főként ezért választották az oda települést. Egy másik szekcióban Åsa Karlsson Sjögren a svéd választójog változásait elemezve azt vizsgálta, hogy a nőknek milyen lehetőségeik voltak a koraujkori Svédországban a választásokban való részvételre. Az örökösödési jog és a választójog alapján az özvegy, háztartásfő asszonyok jogosultak voltak a választásra, és esetenként valóban nagy számban részt is vettek a választásokon már a koraujkorban, de csak a városokban, és csak bizonyos időszakokban, mert az aktív választójog kiszélesítésének folyamata nem lineárisan haladt előre, hanem a törvények változása és politikai események függvényében alakult.

Egy másik divatos, és a konferencián sűrűn előforduló fogalom a „tér”. Az egyik szekció azt vizsgálta, hogy a „birodalmi városokban” – a gyarmattartó anyaországban, ill. a gyarmati központokban – hogyan jelenítették meg a birodalmi keretek szimbólumait a közterületeken. Egy további szekciót a városi térhasználat szabályainak megszegésének szenteltek. Itt Maria Alexandre Lousada azt az átmenetet mutatta be, amikor a 18. század végén és a 19. század elején a rendőrség szabályokat fogalmazott meg a lisszaboni utcák használatával kapcsolatban, amelyeknek ezentúl a „gyönyörködtetés” is a funkciójuk, és amelyet nem „sajátíthatnak ki” többé az ott lakók. Amikor ezzel egyidejűleg az ott folytatott tevékenységek nagy részét száműzték erről a köztérről, ez nem csupán a lakosság és a rendőrség között gerjesztett konfliktust, de a rendőrség vezetői között is vita alakult ki például arról, hogy mi a fontosabb érték: a lakosság szigorúbb felügyeletével elérhető rend vagy a későbbig nyitva tartó „ivóhelyek” által végzett közvilágítás, mely a város szépségét emeli ki. A szekció többi előadói más helyszíneken elemezték

a tér kialakuló hatósági szabályozásának fejleményeit, jól érzékeltetve, hogy ez a jelenség globális – így a közönség hallhatott esettanulmányt a 19. századi Melbourne-ről és Delhiről éppúgy, a II. világháború utáni Los Angelesről. Egy további szekció pedig a „polgári társadalom” térhasználatának szokásait boncolgatta, pl. a társadalmi egyesületek utcai rendezvényeit vizsgálva (a 19. századi holland, ill. a kora 20. századi észti városokban).

Külön szekciót szenteltek a konferencián a várostörténeti múzeumoknak mint a polgári identitás múltját is bemutató intézményeknek, melyet a „történeti emlékezet” szintén népszerű témájának várostörténeti adaptálásának tekinthetünk. Ennél azonban nagyobb teret kapott a városi hatalomgyakorlás és hatalmi viszonyok vizsgálata. Az egyik szekcióban korai városi politikában a különféle elitsoportok (az értelmiség, a vállalkozó polgárság, ill. a bürokrácia) szerepét kutató elemzésekig terjedt az előadások tematikája. Egy másik szekcióban azt a kérdéskört feszegették az előadók, hogy a felvilágosodás és a forradalmak korában hogyan alakult át a városi polgár alattvalóból állampolgárrá. Egy további szekció előadói a modernkori városi igazgatás működését, demokratikus legitimitását vizsgálták és a közéletben játszott szerepét mérlegelték.

A várostörténetírás egyik hagyományosabb megközelítésének tekinthetjük az egyes várostípusok vizsgálatát. A konferencia az ilyen szempontok iránt érdeklődőkre is gondolva külön szekciókat szentelt a fővárosok és uralkodói udvarok a modern nemzetté válásban játszott szerepének, a közigazgatási szerepkörű regionális központok korai és 19. századi sajátosságainak, az ipari városok hanyatlásának a 20. század második felében, a földesúri városok („mezővárosok”) mint a földesúr sajátos stratégiai (gazdasági, ill. politikai) eszközei vizsgálatának, és a folyó- és tengerparti városok újkori gazdasági fejlődésének és jelenkori megújulási lehetőségeinek.

A konferenciának négy magyar résztvevője volt: Bácskai Vera emeritus professor, az egyesület elnökségi tagja, valamint három, különféle módon az ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének doktori iskolájához kötődő történész, akik doktori kutatásuk egyes eredményeiről tartottak előadást. Közülük Germuska Pál két egykori szocialista város (Tatabánya és Ózd) 1980-as évekbeli hanyatlását mutatta be, valamint az eltérő módszerű és sikerű válságkezelési próbálkozásokat. Horváth Sándor a szocialista városokról kialakult kétféle kép kontrasztját vizsgálta Sztálinváros példáján keresztül: a hivatalos ideológia által sugallt, a tudatosság, civilizáltság, rendezettség és a – mind a faluhoz, mind a „kapitalista városokhoz” mért – fölény elemét kiemelő imázsát egyfelől, illetve a hatalom által huligánoknak titulált fiatalok alternatív kultúráját másfelől. Végül jelen beszámoló szerzője azt elemezte, hogy milyen értelemben hozott újdonságot a hatalom szerkezetében és gyakorlásának módjában a polgári társadalmi szerveződési forma, az egyesület kialakulása az 1848 előtti Pesten. A felsoroltakon kívül még egy előadó kötődik Magyarországhoz: Jaroslav Miller, a budapesti CEU hallgatója, aki a morva városok – különösen Olmütz – eladósodásának újszerű

okait ismertette a török háborúk korszakában (a 16. század utolsó és a 17. század első harmadában), kiemelve, hogy az államkincstár kimerülése miatt az uralkodók egyre súlyosabb rendkívüli adókkal sújtották a városokat, és hogy az ekkor kezdődött eladósodás hatásai egészen a 18. század közepéig eltartottak.

Régi, kedvezőtlen hagyomány folytatódásának tekinthetjük, hogy régióink jelenléte továbbra sem jelentős ebben a főleg nyugat-európai országok által fémjelzett szervezetben, hiszen térségünkben az eddig említetteken kívül csupán néhány bolgár, lengyel és orosz történész vett részt a rendezvényen. Ez annál is inkább fájdalmas, mivel a 35 év alatti kelet-európai kutatók (még állandó állás nélküli Ph.D. hallgatók vagy posztdoktori ösztöndíjasok) az egyébként nem olcsó konferencián való részvételének támogatására külön anyagi támogatást biztosított az EAUH, és mivel a hasonló rendezvények jó alkalmat nyújtanak tudományos elszigeteltségünk csökkentésére és szakmai kapcsolatok létesítésére. Az Edinburghban született döntés értelmében a következő konferenciát 2004 október végén (tehát az olimpia után néhány héttel) Athénben tartják. Ezen remélhetőleg már nagyobb arányú lesz a magyar várostörténeti kutatás képviselője – az említett részvételi kedvezményt (a 2002-es évi konferencia felhívásának megfogalmazását használva) „a kontinens kevésbé szerencsés országaiból érkezőknek” ezúttal is biztosítják. A szekciókról, a 2003. október eleji határidővel beadandó előadás-tervekről, valamint a további részletekről a www.panteion.gr/gr/tmimata/topa/UK0.html weblapon lehet tájékozódni.

Nagy Balázs – Szende Katalin

A különbségek összekötnek? – Szegregáció, integráció és asszimiláció a középkori városokban¹

*Beszámoló a Közép-európai Egyetemen tartott konferenciáról –
2003. február 20–22.*

Bábel esete óta tudjuk, hogy a városok egyik leggyakoribb jellemzője és számos városi konfliktus forrása lakóik sokfélesége. Ez a változatosság vajon nélkülözhetetlen előfeltétele, katalizátora, vagy éppen nemkívánatos mellékterméke az urbanizációnak, ezen belül is középkori jelentkezésének? Hogyan illeszkedett a sokféleség megnyilvánulásai közé a különböző vallási és etnikai csoportoknak a középkori városokban való együttélése? Milyen megoldás-minták alakultak ki az idők során az együttélésből adódó kihívások kezelésére? Ezek voltak azok az alapkérdések, amelyekre a Közép-európai Egyetem Középkortudományi Tanszéke immár hagyományos tévégi interdiszciplináris műhely-konferenciájának résztvevői választásokat kerestek.²

Az idei konferencia szervezőiként célunk az volt, hogy ez az alkalom ne váljon hagyományos „felolvasóüléssé”, hanem lehetőséget adjon az előadók és a hallgatóság véleménycseréjére, és valódi, ötletadó hozzászólások segítsék az egyes résztvevők további munkáját.³ Igyekeztünk közösen elérhető és feldolgozható források köré szervezni a megbeszéléseket. Ennek megfelelően az előre kiosztott összefoglalások és forrásszemelvények jelentették az eszmecserében való részvétel alapját. Tudatosan pályájuk különböző szakaszán álló kutatókat hívtunk meg, így teremtve bemutatkozási alkalmat az ismert professzorok mellett pályakezdőknek és doktoranduszoknak egyaránt. Szintén fontos szempont volt, hogy

1 *Segregation, Integration and Assimilation in Medieval Towns – Interdisciplinary Workshop.* A konferencia megrendezését a Közép-Európai Egyetem Kutatási Alapjának (Research Fund), valamint Budapest Főváros Önkormányzata Kulturális Bizottságának, a Budapest Történeti Múzeumnak, a Közép-Európai Egyetemen működő Jewish Studies programnak és a bukaresti New Europe College-nak a támogatása tette lehetővé.

2 A korábbi hasonló konferenciák: 1996: *Heremitaie, Monachi, Fratres. The Interactions of Medieval Monastic Culture*; 1996: *The Year 1000 A.D.*; 1997: *Urban Culture in Late Medieval Europe*; 1998: *Aspects of Courtly Culture in Late Medieval Europe*; 1999: *Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity: The Crusaders and the Military Orders*; 2000: *Medievalism, National Heritage, World Heritage*; 2001: *Oral History of the Middle Ages: The Spoken Word in Context*; 2002: *Religion and Rulership*. A 2004-re tervezett konferencia: *Irruption, Interruption and Interaction: The Latin Conquest of Constantinople, 1204.*

3 A konferencia programja és az elhangzott előadások angol nyelvű összefoglalásai elérhetők a következő honlapon: <http://www.esh.ed.ac.uk/CEU/conference03.htm>

a Közép-európai Egyetem Középkortudományi Tanszékének szellemi bázisára alapozva a konferencia tükrözze a középkori Európa etnikai és vallási sokszínűségét. Szándékunk ennek megfelelően az volt, hogy a résztvevők között is képviselve legyenek Európa különböző régiói. A tizenöt európai országból, valamint az Egyesült Államokból és Kanadából érkezett előadók névsora is ezt a törekvést tükrözi.

Az idei konferencián a fent vázolt problematikához kapcsolódva a következő kérdéseket javasoltuk az előadóknak továbbgondolásra: Milyen szerepe volt a különböző kisebbségi csoportoknak a városi topográfia formálódásában? Hogyan alakult a városi kormányzat és a kisebbségi csoportok viszonya? Mi jellemezte a nyelvhasználatukat a szóbeli és írásbeli kommunikáció különböző szintjein? Mi volt a szerepe a külső megjelenésnek, az öltözködésnek és a speciális életmódnak az etnikai és vallási csoportok megítélésében? Hogyan változott a kisebbségi csoportok egymásra gyakorolt hatása, milyen lehetőségei voltak az együttműködésnek és a toleranciának a változó politikai és gazdasági körülmények közepette?

A konferencia bevezető előadását *Derek Keene*, a londoni *Centre for Metropolitan History* professzora tartotta.⁴ Ebben a középkori városon belüli zónák kialakulásának lehetőségét vizsgálta, összehasonlítva ezt az iparosodás utáni városok mintájával. Érvelése szerint a középkori városokat kevésbé jellemezte az az erős térbeli szegregáció, ami a modern városok sajátossága. Az előadás ennek figyelembevételével elemezte a középkori városok belső térbeli rendjének dinamikáját, ennek a foglalkozási csoportok és társadalmi tagolódás szerinti alakulását.

Az előadások igen széles időbeli és térbeli skálán mozogtak, a késő-antikvitástól az újkor hajnaláig, példákat hozva szinte a teljes középkori *oikumenéből*, a Balti-tengertől a Mediterrán világ számos pontjára. Ebben a helyzetben tematikus blokkok összeállítása ígérte a legtöbb összehasonlítási és vitalehetőséget. Az előadások első csoportja a koraközépkor és a későantikvitás határán elemezte a különböző vallási csoportok és etnikumok helyét és szerepét. *Sághy Marianne* (Budapest/Párizs) Róma városának krisztianizációját, és ennek a városi topográfiára gyakorolt hatását vizsgálta.⁵ Hogyan alakult a római mártírkultusz térbeli helyzete Damasus pápa (366–384) korában, miért maradtak olyan sokáig meghatározók a város topográfiájában a pogány kultusz helyek; a korai szentisztelet színhelyei miért a város hagyományos határain túl épültek ki? *Cristian Gaşpar* (Bukarest) azal a hagyományos nézettel szemben fogalmazott meg ellenvéleményt, miszerint a 4–5. századi keleti szerzetesi kezdeményezések valóban a várostól elkülönülve, lakatlan helyeken jöttek létre.⁶ Érvelése szerint a szerzetesek sokkal szorosabban kötődtek a városi környezethez, erős kölcsönhatás jött létre a korai monasztikus csoportok és a kor városi társadalmá között. *Juan Zozaya* (Madrid) Andalúzia

4 *Zoning, Segregation and Desegregation in Medieval Towns*

5 *Pagans, Christians, Schismatics: Segregation and Assimilation in Fourth-century Rome*

6 *Between the City and the Desert: Defining a Proper Place for Monks in the Early Byzantine World*

8–11. századi átalakulását és az iszlám térhódításának hatását elemezte régészeti és településtörténeti adatok alapján.⁷

Az elhangzott előadások közül öt a középkori kereskedelem és térbeli mobilitás kérdése, illetve a városban élő idegenek alakja köré rendeződött. *Ian Blanchard* (Edinburgh) a piaci információk áramlásának alakulását elemezte a 15–16. századi németalföldi és angliai források alapján, kiemelve a kereskedelmi gócpontot jelentő városokban élő etnikai csoportok jelenlétének fontosságát az üzleti kapcsolatok formálódásában.⁸ Ennek konkrét elemzését adta a következő két előadás egy-egy város példáján. *Stefan Stantchev* (Szófia) a Krím-félszigeten lévő genovai empórium, Kaffa társadalmáról beszélve azt világította meg, hogy miként virágozhatott a 15. század második feléig ez az idegen környezetben fekvő, erősen kevert népességű kereskedőváros.⁹ *Pakucs Mária* (Bukarest/Budapest) főleg Brassóból és Nagyszebenből származó forrásai alapján az erdélyi városok esetében bizonyította, hogy a különböző etnikumú kereskedőknek, ezen belül is a „görögöknek”, azaz az oszmán birodalom havasalföldi alattvalóinak milyen fontos szerepe volt a kapcsolatok formálódásában.¹⁰ *Robert Braid* (Párizs) a 14. század közepén pusztított pestisjárványnak a migrációra gyakorolt hatásával foglalkozott.¹¹ Azt elemezte, hogy a népességcsökkenés következtében hogyan változott meg a központi uralkodói adminisztráció és a helyi hatóságok gyakorlata és szabályozási rendszere, miként igyekeztek gátat vetni a hirtelen megerősödött migrációs nyomásnak, vagy éppen elősegíteni azt. *Velich Andrea* (Budapest) a Tudor-kori Londonról beszélve vizsgálta a bevándorlók beilleszkedésének körülményeit.¹² A város lakossága ebben az időben négyszeresére nőtt, és ennek a gyarapodásnak a nagy részét a bevándorlás tette ki. Velich Andrea előadásában ennek az együttélésnek a néha kisebb villongásoktól, csetepatéktól sem mentes történetét mutatta be. Megelőlegezve a záró blokk tematikáját, az idegenekről alkotott vizuális és mentális képzetek elemzését, *Gerhard Jaritz* (Krems/Budapest) a középkori városban élő idegenekről alkotott sztereotípiák jellegzetességeit taglalta gazdag képi anyag bemutatásával.¹³

Az előadások következő csoportja a vallási kisebbségek szerepével foglalkozott. *Mezei Mónika* (Budapest) a 6. századi galliai városokban élő zsidó közösségek helyzetét vizsgálta, következtetéseit elsősorban Tours-i Gergely *Libri Historiarum Decem* című munkájára alapozva.¹⁴ *Emily R. Gottreich* (Berkeley) nem keresztény, hanem iszlám környezetben elemezte a zsidók térbeli szegregációját.¹⁵ A 16. században a marokkói Marrakeshben a zsidók alkották a legszámottevőbb

7 *Different Ethnic Groups, Different Cultures, Different Religions: the Archaeological Information on al-Andalus from the Eighth to the Eleventh Centuries*

8 *Foreign Merchants in Early Modern Towns and International Market Intelligence Systems*

9 *Business and Limits of Tolerance in a Multiethnic Society: Caffa in the Late Middle Ages*

10 *“Greek” Merchants in the Saxon Towns of Transylvania in the Late Middle Ages*

11 *Labor Migration in Western Europe after the Black Death: Abandon or Integration?*

12 *Immigrants in Early Tudor London*

13 *The Visual Image of the Other in Medieval Urban Space: Patterns and Construction*

14 *Jews in Early Medieval Towns as Described by Gregory of Tours*

15 *On the Origins of the Walled Jewish Quarter of Marrakesh*

vallási kisebbséget a többségi iszlám társadalomban, a kisebb jelentőségű ferencesek és más menekültek mellett. A *mellah*, a zsidó közösségnek a központi hatalom által is támogatott elkülönült városrésze jelentette azt az alapot, ahonnan kiindulva ez a csoport kiépíthette kereskedelmi kapcsolatrendszerét először Marokkóban, majd bekapcsolódhatott a transz-szaharai kereskedelembe, illetve az Európával folytatott forgalomba. *Majorossy Judit* (Budapest) nem egy vallási, hanem egy más szempontból elkülönülő csoport szerepét vizsgálta a 15. századi Pozsony és Sopron polgárainak végrendeletei alapján.¹⁶ A városi ispotályban élő betegek és közösségi ellátásra szoruló szegények javára tett adományok feldolgozásával arra a kérdésre kereste a választ, hogy térbelileg és társadalmilag mennyire integrálódtak ezek a periférikusnak tartott csoportok egy későközépkori város életébe.

A konferencia nyolc előadása foglalkozott az etnikai kisebbségeknek a középkori városi társadalmakban betöltött helyzetével. *Nada Zečević* (Belgrád/Budapest) a Nápolyból származó és a Jón-szigeteken jelentős birtokokra, köztük városokra szert tett Tocco család balkáni szerepvállalását kutatta.¹⁷ Leukas, Kefalonia, Arta és Ioannina birtokában a Tocco család sajátos várospolitikát alakított ki, amely természetesen figyelemmel volt a nekik alárendelt városok etnikai sokszínűségére is, sőt esetenként ki is használta azt. *Petrovics István* (Szeged) a dél-magyarországi városokban kereste az ott élt idegen származású csoportok: *latinok*, németek, délszlávok, kunok és más csoportok nyomát.¹⁸

A konferencia programjának szerves részét jelentette *Végh Andrásnak* (Budapest) a budai várban tett sétával egybekötött előadása.¹⁹ Ennek során az eredeti helyszíneken mutatta be a Buda városában a középkor különböző periódusaiban élt magyar, német, itáliai, zsidó és más csoportok lakókörnyezetét, istentiszteleti és temetkezőhelyeit.

A középkori városok etnikai kisebbségi csoportjainak helyzetét számos további előadás taglalta, amelyek közül három a konferenciát támogató Budapesti Történeti Múzeum jóvoltából a budai vár királypincéjében hangzott el.

Felicitas Schmieder (Frankfurt) gondolatmenetének kiindulópontja az volt, hogy a hagyományos szemlélet szerint a német városokban – a zsidókat leszámítva – alig éltek vallási kisebbségek, és az esetleges etnikai csoportokra vonatkozóan is kevés az információ.²⁰ Előadásának témájául ezért a Német-római Birodalom keleti határvidékén kimutatható német–szláv, illetve a déli és nyugati „periférián” kialakult német–francia és német–itáliai együttélés következményeinek összehasonlítását választotta. *Anti Selart* (Tartu) egy másik régióban, a livóniai Rigára, Revalra (Tallinn) és Dorpatra (Tartu) vonatkozólag kereste annak az okait, hogy milyen módon kapcsolódtak be az oroszok ezen városok életébe, és miért csökkent arányuk

16 *Integration through Religion? Donations for the Hospitals of Medieval Bratislava*

17 *Nobiles, cives et popolaris: The Population of the Four Tocco Towns in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*

18 *Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary*

19 *Buda: the Multi-ethnic Capital of Medieval Hungary*

20 *Various Ethnic and Religious Groups in Medieval German Towns? Some Evidence and Reflections*

a középkor végére a lakosság körében,²¹ *Olha Kozubska* (Lviv/Budapest) pedig az etnikailag és vallásilag is erősen megosztott Lviv/Lvov/Lemberg példáját idézte.²² *Kazimir Popkonstantinov* és *Rossina Kostova* (Veliko Trnovo) régészeti és írott adatok alapján elemezte előadásában a hagyományos zsidó és örmény közösségek mellett a későbbi betelepülés révén kialakult itáliai, kun és tatár csoportok sorsát a bulgáriai városokban.²³ A konferenciától sajnálatos módon távol maradni kényszerült *Boris Golec* (Ljubljana) tanulmányának ismertetéséből kiderült, hogy a modern Szlovénia nem-tengerparti területén létezett húsz középkori város etnikai összetételének rekonstruálására a személynévadási gyakorlat elemzése szolgáltathat más módon nem elérhető adatokat.²⁴ *Zdenka Janeković-Römer* (Zágráb) a középkori Dubrovniknak a bevándorlókkal szembeni ellentmondásos, néha támogató, néha tiltó gyakorlatát vizsgálta.²⁵

Önálló szekciót alkotott a különféle társadalmi csoportok meghatározására kísérletet tevő három előadás. *DeLloyd Guth* (Manitoba) egy angliai kisváros, Harwich 1441 és 1518 közötti bírósági iratai alapján rekonstruálta a helyi társadalom elkülönülő, vagy éppen egymáshoz közelítő kategóriáit.²⁶ A walesi városok társadalmának későközépkori átalakulását bemutatva *Michael Richter* (Konstanz) a külső hatalmi befolyás szerepére mutatott rá, részletesen elemezve az angol hódításnak a régió urbanizációjára gyakorolt hatását.²⁷ Egy sajátos helyzet, a domináns nagyváros és a mellette élő kisebb közösség viszonyát világította meg *Edna Ruth Yabil* (Párizs/New York) Párizs és Saint-Germain-des-Prés példáján, egy tanúvallatási jegyzőkönyv iratai és a céhes életre vonatkozó források alapján.²⁸

A záróülés során Nagy Balázs (Budapest) a középkori magyarországi városokról a külföldi utazók írásaiban fennmaradt leírásokat elemezte, okát keresve annak, hogy a 12. század derekán miért adtak gyökeresen eltérő képet a közel egy időben keletkezett nyugati keresztény és arab beszámolók.²⁹ *Dick E. H. de Boer* (Groningen) a németalföldi városokban megjelenő bevándorlókkal kapcsolatos attitűdöket vette vizsgálat alá, példaként idézve az 1420-as évektől érkező cigány csoportokkal kapcsolatos először pozitív, majd egyre inkább negatív előítéleteket és a velük való bánásmódot.³⁰ A konferencia utolsó beszámolója a korábban elhangzott előadások egy sajátos szempontból való szintetizálásának a feladatát is magára vállalta. *Szende Katalin* (Budapest) a különböző nyelvű közösségeknek a középkori magyar váro-

21 *Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*

22 *Living in a Multiethnic Community: Aspects of Urban Life in Late Medieval and Early Modern Lviv*

23 *Foreigners and Minorities in Medieval Bulgarian Towns: Written and Archaeological Fragments*

24 *The Ethnic Structure of the Medieval Continental Towns of Today's Slovenia*

25 *Diversified Differences: Ethnic and Religious Minorities in Medieval Dubrovnik*

26 *Legal Pluralism and Social Control: Harwich's Court Leet in Late Medieval England*

27 *The Colonial Towns of Wales in the Later Middle Ages*

28 *Remembering Isabelle of Bavaria's Entry into Paris: The „Separate City (ville séparée)” of Saint Germain and its Guilds*

29 *Hungarian Towns in the Accounts of Foreign Travellers*

30 *The Duke of Egypt and the Easterlings: Assimilation or Segregation of Immigrants, Merchants, Vagabonds and Gypsies in Medieval Dutch Towns, with Special Reference to Leiden*

sokban való együttéléséről beszélt, de általánosításra is alkalmat adó megállapítása szerint a multilingualizmus kérdése nem kapcsolható szorosan az etnikai határokhoz, hanem azoknál sokkal összetettebben értelmezendő.³¹

A konferencián elhangzott huszonkilenc előadás sorát egy záró kerekasztal-beszélgetés követte, amelyen *Peter Johane*k (Münster) tartott vitaindítót. Találó megállapítása szerint egy hasonló konferencia programját akár csak két-három évtizeddel ezelőtt is sokkal inkább a társadalmi osztályok és rétegek közötti szegregáció, integráció és asszimiláció uralta volna, ezt a konferenciát a szervezők azonban szándékosan az etnikai és vallási csoportok kérdése felé orientálták. Ugyancsak felvetette az *etnicitás* kifejezés használatának problémáját, mivel ez összefügghet valamely *patriából* való származással, illetve egy adott nyelvi és vallási csoporthoz való kötődéssel egyaránt. Szintén felmerült a kérdés, hogy kik voltak a konferencia címében jelzett három folyamat, az integráció, asszimiláció illetve szegregáció alanyai: egyének vagy közösségek? Ha mindkettő, akkor vannak-e különbségek a többségi társadalom reakcióiban? Továbbá mi a három elemzett folyamat egymáshoz való viszonya? Lehetséges-e, hogy a szegregáció, paradox módon, elősegítheti az integrációt, nemcsak a különálló csoportokon, hanem a közösség egészén belül is?

Maga Peter Johanek és a záróvita számos más résztvevője is felhívta a figyelmet több olyan kérdésre, amellyel bővíthető lett volna a konferencia előadásainak tematikája. Az egyik ilyen a középkori városi lakosság nemek szerinti szerepeinek alakulása, a férfiak és nők eltérő integrációs stratégiáinak és élethelyzeteinek bemutatása. Mások egy modern szemléletű jogi megközelítés igényét vetették fel, amelynek témánk szempontjából a polgárjog és más státusbeli definíciók integráló vagy szegregáló szerepének kutatásában lehetne fontos feladata.

A háromnapos konferencia előadásait folyamatosan élénk vita, hozzászólások és kommentárok követték, mind a résztvevők, mind a közönség soraiból. Ez is bizonyítja a kiinduló kérdésfelvetések indokoltságát és aktualitását. A konferencia a résztvevők aktivitásának és az előadások színvonalának köszönhetően alapos áttekintést adott a középkori európai várostörténet számos kérdéséről. Mivel az összehasonlító vizsgálatok jelentik a középkori várostörténet egyik legígéretesebb területét, ezért a konferencia egyik fő hozadékának éppen az elhangzott előadások kronológiai és tematikai sokfélesége tekinthető. Ennek köszönhető, hogy a konferencia végére – amelynek előadásai reményeink szerint könyv formájában is napvilágot látnak majd – a jelenlevők mindegyike nemcsak elméleti ismeretekkel gyarapodott, hanem szinte személyesen is átélhette, hogy a középkorban sem léteztek városok különbségek nélkül, és hogy a különbségek együttes megélésének szinterei, eredményei és elősegítői éppen a városok voltak. A különbségek befogadásának, kezelésének és jó értelemben vett kihasználásának képessége tette a hajdani városokat igazán életképesé, és eredményezte azt, hogy középkori „kisebbségi” státusukból napjaink meghatározó településformájává váljanak.

31 *Integration through Language: the Multilingual Character of Late Medieval Hungarian Towns*

Katona Csaba

1945 utáni források az interneten – Az ArchivNet

<http://www.natarch.hu/archivnet/>

A rendszerváltás óta különösen megélenkült az érdeklődés Magyarország második világháború utáni éveinek története iránt. Az 1945–1989 közötti időszak – bármilyen furcsán hangzik is – ma már a múlt század történelmének része. A korszak kutatásához igen bőséges forrásanyag áll a kutatók rendelkezésére: a levéltárainkban őrzött iratok döntő többsége a 20. század során keletkezett. Ennek oka részben az e századra jellemző tömeges irattermelődés, de az 1945 utáni forrásanyaggal kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy az itthoni levéltárainkban őrzött, ekkor keletkezett iratanyagot háborús pusztítások sem érték.

Az 1945 utáni korszakkal foglalkozó történész így gyakorta abban a szerencsés helyzetben van, hogy a forrásanyagot tekintve a bőség zavarával is meg kell küzdenie. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy rövid időn belül többekben is felmerült – egymástól függetlenül – annak gondolata, hogy az 1945 utáni forrásanyagot az internet nyújtotta lehetőségek segítségével (is) elérhetővé tegyék az érdeklődők számára. A teljességre törekvés napjainkban természetesen még nem lehet cél, de azt nem lehet tagadni, hogy az információs társadalom az internet révén a történeti forrásközlés számára is új csatornákat nyit, sőt már nyitott meg.

E gondolatok jegyében indította útjára *ArchivNet* néven elektronikus forrásközlő periodikáját az ország legnagyobb levéltára, a Magyar Országos Levéltár 2001-ben. Tény, hogy az *ArchivNet* létrehozása – a szakmában teljesen újszerű kezdeményezés lévén – jelentősen megosztotta a levéltáros közvéleményt, ám az újabb és újabb számokban közreműködő szerzők számának gyarapodása, az, hogy nem csupán a Magyar Országos Levéltár, hanem más intézmények (Budapest Főváros Levéltára, 1956-os Intézet, Magyar Rádió Archívuma, MTA TTI, Politikatörténeti Intézet, Miskolci Egyetem stb.) munkatársai is publikáltak „hátsábjain”. A fenntartó, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma erkölcsi elismerése, illetve anyagi támogatása és a napi 15–20 látogató, igazolták a kezdeményezés sikerét.

Az *ArchivNet* 1945–1989 közötti iratokat tesz közzé. Részben azért, mert ez az a korszak, amelyre a történelem iránt kevésbé behatóan érdeklődő emberek is nyitottabbak, hiszen legtöbbjüknek személyes emlékei vannak, részben pedig azért, mert az ekkor keletkezett források olvasása nem igényel olyan speciális tudást, mint például amilyen egy középkori oklevél, vagy egy kora újkori összeírás megértéséhez szükségeltetik. Az elektronikus közlés sajátossága, hogy a terjede-

lemnek nincsenek technikai korlátjai, ám kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy célszerű viszonylag rövid bevezető után közölni a forrásokat. Minthogy egyszerre volt cél a népszerűsítés, ugyanakkor azonban a lehetőség szerinti szakszerű formában való közzététel, az *ArchivNet* sajátos szabályok szerint közli dokumentumait. Lábjegyzetek nincsenek, a dokumentumban szereplő események jobb megértéséhez elengedhetetlenül szükséges tudnivalók a bevezetőben kapnak helyet. A források után mindig megtalálható a pontos jelzet, méghozzá a levéltárakban kevésbé járatos olvasók számára feloldva, például: MOL M-KS-288 5. cs. 263. őe. – 1962. (Magyar Országos Levéltár. MSZMP Központi Szervei. Politikai Bizottság. 263. őrzési egység –1962.)

A publikálásra kerülő források körét döntően három szempont határozza meg (a közelmúltra vonatkozó érdeklődés általános volta mellett). Egyrészt napi aktualitással rendelkező eseményekhez keresett a szerkesztőség a meghatározott időszakra vonatkozóan analóg példákat. Ilyen a Ferencváros és a politika kapcsolata, a Magyarországon rendezendő olimpia ötlete vagy a Nemzeti Színház közelmúltjának egy-egy érdekes epizódja (Katona Csaba – Majtényi György: *Fasiszták és homoszexuálisok a Fradi elnökségében?* 1961. (I. évf./1.); S. Kosztricz Anna: *Olimpia Magyarországon?* (II. évf./2.); Ring Orsolya: *Igazgatóváltás a Nemzeti Színházban – anno 1962.* (II. évf./ 5.).

A másik elv, amely a publikációk körét meghatározza, a kerek évfordulókhoz kötődik. Ilyen volt például a Mindszenty József esztergomi érsek ügyével foglalkozó forráscsoport közlése (Szatucsek Zoltán: *Makacs öregúr vagy nemzetmentő vátesz?* (I. évf./1.), amelynek aktualitását az adta, hogy 30 éve, 1971-ben hagyta el az országot az egykori hercegprímás.

A harmadik elv: közlésre kerülhet minden olyan téma, amely a szó leghétköznapibb értelmében érdekes.

Az *ArchivNet* a Magyar Országos Levéltár honlapjának főoldaláról érhető el (www.natarch.hu/archivnet/). A Neotek Bt. által tervezett főoldalon két úton is elérhetjük az aktuális szám tartalmát a vízszintes és függőleges kialakításban is megjelenő rovatokra kattintással. Ugyancsak a főoldalon olvashatóak az aktuális szám cikkeinek pár soros összefoglalásai – ezekre kattintva az adott forrásközlés egésze legördül.

A folyóiratnak hat állandó rovata van: *Kuriózumok a művelődés történetéből*, *A diplomácia története*, *Kisebbségekben*, *Politika*, *Kalászatok* és *Hétköznapi történetek*. Ezekhez csatlakozik még a *Politikai vicctár*, amelyben az Open Society Archives (Nyílt Társadalom Levéltára) anyagából kölcsönözött vicceket olvashatja a politikai humorra is fogékony érdeklődő. Külön egység az *Archívum*, ahol a korábbi számok teljes anyag elérhető. Az egyes rovatok lényegéről pár soros bevezető nyújt tájékoztatást.

A *Kalászatok* rovatban néhány soros rövid bevezető után általában mindössze egy, ám önmagában sokat mondó forrás következik. Így például egyetlen Rákosi Mátyáshoz címzett levél segítségével képet nyerhet az olvasó az ÁVH működési mechanizmusáról (T. Varga György: *Apró adat az ÁVH történetéhez* (I. évf./1.)

A *Diplomácia* rovatban egy-egy közlés jóval több, az adott témára vonatkozó forrást közöl. E rovatban – akárcsak a *Kalászatok* kivételével az összes többiben – a szükségszerűen hosszabb bevezető szövegből linkek segítségével ugorhatunk az adott forrásra. Az itt megjelent írások közül csupán példaként említjük Szőke Zoltán: *A vietnámi kaland* című munkáját, amely a vietnámi háborút lezárni kívánó 1973. évi párizsi egyezményben foglaltak betartását felügyelő magyar katonai misszió tevékenységéről árul el részleteket.

A *Hétköznapi történetek* rovat írásai a mindennapok embere szemszögéből közelítik meg a közelmúltat. Kiváló példája ennek Koltai András: *Hegyi tanár úr motorja és a tatai piarista rendház 1950. évi felszámolása* című közlése (II. évf./3.).

A *Politika* rovat leginkább a hatalmi szféra elméleti és gyakorlati működését hivatott bemutatni. A napi politika aktualitásai kapcsán került közlésre pl. Kurecskó Mihály: *Egy ítélet háttere. Bárdossy László perének dokumentumai* című munkája (I. évf./1.), amely nem csupán a perre vonatkozó dokumentumokat, de az ott hivatkozott jogszabályokat is közzé teszi.

A *Kuriózumok a művelődés történetéből* rovat címe nem igényel különösebb magyarázatot. E rovat egyik legjelentősebb írása talán S. Kosztricz Anna és Ring Orsolya forrásközlése, amely a Nemzeti Színház helyének közelmúltbeli – sikertelen – kijelöléseiről szól (I. évf./1.).

A *Kisebbségben* rovat címe ugyancsak nem szorul elemzésre: itt főleg Seres Attila – jórészt erdélyi témákat tárgyaló – írásaival találkozhat az olvasó.

Az *ArchivNet* eddigi fennállása során bizonyította „életképességét”. A közölt források egy-egy mozaikot villantanak fel a 20. század második felének történetéből, a cél nem az, hogy mélyreható történeti ismeretekkel bővítse az olvasók tudását, hanem inkább az, hogy felhívja a figyelmet ennek az érdekes időszaknak a kiapadhatatlan forrásbázisára. A szerkesztőség várja az új szerzőket és az új témákat a továbbiakban is.